

worden. Aan die voorwaarde kan het Wilhelmus niet voldoen. En als het zo gesteld is, heeft Grijp gelijk: dan kunnen wij de woorden beter missen. De tekst blijft zoals altijd het zwakke punt van ons volkslied.

A. Th. van Deursen

P. R. Priester, *Geschiedenis van de Zeeuwse landbouw, circa 1600-1910* (HES Studia historica XX; AAG Bijdragen XXXV11; Wageningen: Landbouwuniversiteit Wageningen, Middelburg: Stichting historisch onderzoek Zeeland, 't Goy, Houten: HES uitgevers, 1998, 875 blz., f95,-, ISBN 90 6194 378 7).

Over het Zeeuwse (economische) verleden bestaan nog veel misverstanden. Een voorbeeld hiervan is de hardnekkige misvatting van de zogenaamde afsluiting van de Schelde, waardoor na 1585 geen goederenverkeer met Antwerpen meer mogelijk zou zijn geweest. In feite was de sluiting slechts een fiscale maatregel en vond er over de rivier nog steeds een uitgebreid scheepvaartverkeer tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden plaats. Een dwaling die Peter Priester signaleert, is het beeld dat de Zeeuwse boer 'in vroegere eeuwen nog geheel een werktuig van gewoonte en vooroordeel was, iemand die in isolement en onwetendheid leefde en slechts de overgeleverde praktijken en tradities slaafs wist na te volgen' [7]. Voor de historicus ligt er dus nog een mooie taak om dit soort verzinsels uit de wereld te helpen.

In opdracht van de Stichting historisch onderzoek Zeeland (SHOZ) heeft (agrarisch) historicus Peter Priester, gepromoveerd op de Groningse landbouw, een kloek werk geschreven over de Zeeuwse landbouw tussen circa 1600 en 1910. De grondslag van het boek vormt het getal en niet de subjectieve, kwalitatieve waarnemingen van contemporaine auteurs, die veelal tot de elite van de Zeeuwse samenleving behoorden. Priester hanteert het uitgangspunt dat cijfers oude redeneringen kunnen ontkrachten, historische mythen kunnen ontzenuwen en nog onbekende ontwikkelingen kunnen beschrijven en analyseren [15/16].

Het boek van 875 pagina's is in twee delen opgebouwd; een tekstgedeelte (420 blz.), aangevuld met bijlagen, kaarten, noten enz. (455 blz.). In deel I volgen na de inleiding, waarin afbakening en thematiek uiteen worden gezet, twee hoofdstukken over de omgeving van het landbouwbedrijf: de bodem, het landschap, de bevolking, de economie en de juridische en sociale context waarin het landbouwbedrijf functioneerde. Hoofdstuk vier beschrijft het Zeeuwse landbouwbedrijf, met nadruk op de twee à drie eeuwen vóór 1870, het tijdvak vóórdat de modernisering begon. Op grond van de verzamelde gegevens komt Priester tot de conclusie dat er op de lange termijn wel degelijk sprake was van dynamiek, in tegenstelling tot de hierboven geciteerde misvatting. Ook in regionaal opzicht was een verscheidenheid herkenbaar in de bedrijfspgrootte, het bouwplan en de veehouderij.

Aan de hand van de uiteenlopende stadia van productie, verwerking en handel worden de twee negentiende-eeuwse Zeeuwse hoofdgewassen tarwe en meekrap (=verplant) in hoofdstuk vijf onderzocht. Hieruit ontstaat een enigszins tegenstrijdig beeld. De gewasopbrengsten in de bestudeerde periode vóór 1870 bleven opmerkelijk stabiel, de arealen daarentegen niet. In het noorden van het gewest werd de tarweteelt geleidelijk verdrongen door de meekrapteelt.

In het laatste en zesde hoofdstuk wordt de (grond)productiviteit aan de hand van de reële pachtwaarde van de landbouwgrond onderzocht. Ook hier blijkt de opmerkelijke stabiliteit van de productie. Opmerkelijk is echter de sterke toename van de productiviteit na 1870. Het geheel wordt afgesloten met de innovaties die deze groei hebben mogelijk gemaakt.

In de omvangrijke bijlagen van deel II, tenslotte, wordt het overvloedige cijfermatige bronnenmateriaal gepresenteerd dat ten grondslag ligt aan de studie. De meeste data zijn hier voor het eerst beschikbaar en veelal nog niet eerder gebruikt. Uitgebreide toelichtingen gaan in op de achtergronden van de cijfers. Uiteraard wordt het geheel gecompleteerd met een nauwkeurige bronvermelding.

De *Geschiedenis van de Zeeuwse landbouw* is een exemplarisch voorbeeld hoe een onderzoek naar een regio waarover weinig elementaire gegevens beschikbaar zijn, kan worden opgezet en uitgewerkt. De kracht en de meerwaarde van de studie liggen dan ook vooral in de eindeloze beredeneerde bijlagen, die zich ver buiten de landbouw om uitstrekken. Zo worden nu voor het eerst gefundeerde bevolkingscijfers van de Zeeuwse eilanden tussen 1600 en 1900 gepresenteerd. Duidelijk wordt dat de omvang van Middelburg tussen 1600 en 1800 met circa 30.000 inwoners altijd te hoog is ingeschat. Het blijkt dat de Zeeuwse hoofdstad nooit meer dan 20.000 inwoners heeft gehad [485].

Het boek geeft ook impliciet een antwoord op de vraag wat in de voorgaande eeuwen de belangrijkste pijlers van de economie waren. Gedurende de zestiende eeuw was de visserij de 'hoofdnering' van Zeeland, zoals uit het verzoek van 1627 aan de Staten-Generaal blijkt [73]. Rond 1810 werkte zo'n 51 à 52% van de mannelijke beroepsbevolking in de landbouw. In de daaropvolgende decennia nam dit percentage toe tot 57 à 58% [70]. Rond 1810 waren echter handel en scheepvaart bijna volledig uit het gewest verdwenen. Vooral de ondergang na 1795 van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) betekende de genadeslag voor de eens zo bloeiende Zeeuwse scheepvaart. Velen verlieten toen het gewest. Omdat diensten en nijverheid in de vroegmoderne tijd in Zeeland niet veel voorkwamen, volgt hieruit min of meer dat in de periode 1600-1800 vooral handel en scheepvaart de kurk was waarop de Zeeuwse economie dreef. Dit laat onverlet dat het belang van de landbouw voor het gewest groot was. Maar dat de landbouw 'de eerste ende primitive negotie van alle' [70] was, is vooral een verschijnsel van de negentiende eeuw.

Naast het ontbreken van indices is ook het mankeren van een overzicht van de gebruikte archieffondsen een gemis. Hieruit zou namelijk blijken dat het onderzoek vooral gebaseerd is op het rijke archief van de rekenkamer van de Staten van Zeeland, het mooiste archief op dit gebied binnen Nederland. Daar het uitgangspunt van de studie de cijfers waren, ligt het gebruik van belastingcijfers van dit archief voor de hand. Een overzicht van de gewestelijke Zeeuwse financiën ontbreekt echter. Om tot een gefundeerde verantwoording te komen van het gebruikte cijfermateriaal, was Priester genoodzaakt verschillende gewestelijke belastingen toe te lichten, zoals: de honderdste penning, het haardstedengeld, het hoofdgeld, het gemaal en de verponding.

Nu dit project over de Zeeuwse landbouw op zo'n voortreffelijke wijze voltooid is en een eerste aanzet is gegeven tot ontsluiting van de gewestelijke middelen, zou het mooi zijn als de SHOZ in samenwerking met het Instituut voor Nederlandse geschiedenis (ING), binnen het project 'Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden', een studie zou doen verschijnen naar de Zeeuwse gewestelijke financiën. In de kleine serie van de Rijks geschiedkundige publicatiën (RGP) zijn reeds de delen over Overijssel en Drenthe uitgegeven; Groningen verschijnt binnenkort en Holland en Utrecht zijn reeds ter hand genomen. Zoals de *Geschiedenis van de Zeeuwse landbouw*, circa 1600-1910 aantoont, ontbreekt zo'n studie node. Temeer daar voor Zeeland veel archieven missen, terwijl juist het archief van de rekenkamer zo rijk en compleet is.

E. M. Beekman, *Paradijzen van weleer. Koloniale literatuur uit Nederlands-Indië, 1600-1950* (Amsterdam: Prometheus, 1998, 735 blz., f79,90, ISBN 90 5333 593 5) [vertaling van *Troubled pleasures. Dutch colonial literature from the East Indies, 1600-1950* (Oxford: Clarendon Press, 1996) door Maarten van der Marel en René Wezel].

In 1972 verscheen Rob Nieuwenhuys' *Oost-Indische spiegel*, een boek dat de belangstelling voor de Indisch-Nederlandse letterkunde buitengewoon heeft gestimuleerd. Ook in het buitenland: belangrijke werken zijn in tal van talen vertaald, en heel wat studenten Nederlands in den vreemde voelen zich aangetrokken tot het koloniale avontuur binnen de Nederlandse letteren. Er verschijnen daar ook publicaties op dit gebied. In het oog vallend zijn de inspanningen die E. M. Beekman, hoogleraar aan de Universiteit van Massachusetts, zich al jarenlang getroost voor die literatuur. Onder zijn leiding kwam de twaalfdelige 'Library of the Indies' tot stand, bestaande uit vertalingen van hoogtepunten uit deze letterkunde, die hij vergezeld liet gaan van uitvoerige inleidingen. Het zijn deze essays (in herziene vorm) en een aantal andere studies die de inhoud vormen van zijn omvangrijke *Paradijzen van weleer*.

Beekmans boek bevat geen geschiedenis van de Indische literatuur. Omdat het in de eerste plaats is geschreven voor een Engelstalig publiek, beperkt Beekman zich tot de 'beste teksten' daaruit, die deels zijn opgenomen in de 'Library of the Indies'. Niettemin streefde hij ernaar in grote lijnen de ontwikkeling van die literatuur aan te geven.

Een belangrijke stelling van Beekman is dat de literatuur over Indië in stilistisch opzicht voortkwam uit de zeventiende-eeuwse scheepsjournalen en reisverhalen. 'Direct', 'gekruid' en 'aards' was de stijl van de 'den Oost' bevarende kapiteins en reizigers. Gewaardeerd — en hier stuiten we op een andere hypothese van Beekman — werden zij in hun tijd, in tegenstelling tot de romantische avonturiers in later eeuwen, die als 'onaangepast' en 'subversief' werden gebrandmerkt: 'Romantiek, die ooit synoniem was met werkelijkheid, werd het exclusieve terrein van 'tragische en wereldvreemde dwazen' (85). Dwazen die Beekman herkent in figuren als Multatuli en Alexander Cohen.

Beekman is een geleerde met visie en overzicht. Hij is ook een man van het grote gebaar, die soms al te gemakkelijk verschijnselen van diverse aard samenbrengt onder één noemer. Een voorbeeld: 'Kankeren' was een 'koloniaal specialisme' met een lange traditie, merkt Beekman op, om vervolgens in één adem de namen op te sommen van Walraven en Bas Beth, Multatuli en Du Perron, Daum, Cohen en Beb Vuyk (575). Zo'n generalisatie is misleidend, omdat ze het onderscheid verdoezelt tussen kritiek, polemiek en echt 'kankeren', en omdat ze geen rekening houdt met de verschillende (ook persoonlijke) omstandigheden waaronder die schrijvers reageerden op hun tijd.

Beekmans grote belezenheid stelt hem keer op keer in staat de door hem besproken teksten te plaatsen in een internationale context. De in de koloniale literatuur frequent voorkomende 'moderne' thema's als 'twijfel, ontevredenheid, vervreemding, herinnering en tijd' (19), herkent hij ook in de literatuur van de 'Old American South'. Ook aspecten als 'romanticisme' en 'de toewijding aan de natuur' signaleert hij als karakteristiek voor beide literaturen. Beekman grijpt deze comparatistische mogelijkheden aan om zijn bevindingen te verhelderen voor zijn lezerspubliek.

Rob Nieuwenhuys' *Oost-Indische spiegel* is Beekmans inspiratiebron geweest. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de keuze van de in *Paradijzen van weleer* figurerende auteurs: Rumphius en Valentijn uit de VOC-periode, de negentiende-eeuwse Junghuhn, Multatuli, Couperus, Cohen, Daum en Kartini, en Du Perron, Beb Vuyk, Maria Dermoût, Friedericy, Tjalie Robinson (alias Vincent Mahieu), Nieuwenhuys, Walraven en Alberts uit onze eeuw. Allen werden ook door